

Nonnumquam vel raro citantur:

- C = Cantabrigiensis Corpus Christi College 71, saec. XIII, quo Asclepius liber non continetur.
 H = Musaei Britannici Harleianus 3969, saec. XIII; deest Asclepius.
 Pa = Parisinus Lat. 15449, saec. XIV.
 Pb = Parisinus Lat. 6286, saec. XIV.
 K = Hafniensis Fabricius 91 – 4°, saec. XIII.
 W = Codex Guelferbytanus Augustaeus 82, 10 (saec. XIII).
 Codex Bruxellensis 3920–23 (saec. XIV).

In libro De interpretatione:

- M = liber Bibliothecae Patrum Maristorum, saec. VII–VIII.
 T = Parisinus Lat. 13956, saec. IX.
 W = Valencianensis, Bibl. Mun. 406, saec. X.
 L = Leidensis, B. P. L. 25, saec. X.
 V = Parisinus Lat. 12949, saec. IX–X.
 D = Parisinus Lat. 7730, saec. XI.
 S = Sangallensis, Stiftsbibliothek 64, saec. IX.
 O = Aurelianensis, Bibl. Mun. 277, saec. X.
 P = Leidensis, B. P. L. 139 B Petavianus, saec. XI.
 B = Bambergensis, Staatsbibliothek, Msc. Ph. 1, saec. IX–X.
 Be = Bernensis, Stadtbibliothek 265, saec. XI.
 E = Parisinus Lat. 6398, saec. XII.
 Ca = Carnutensis, Bibl. Mun. 498, saec. XII.
 K = Klosterneuburg, Bibl. Mon. 1098, saec. XII–XIII.
 Ba = Bernensis, Stadtbibliothek 300, saec. XI–XII.
 Z = Parisinus Lat. 11127, saec. XI.

Librorum Carnutensium C et G lectiones ad fidem editionis Thomasiai citantur.

[De deo Socratis. Prologus]

⟨EX APULEI FLORIDIS⟩

Ed. Oud.

- I
 103 Qui me voluistis dicere ex tempore, accipite rudimentum
 104 post experimentum. quippe, prout mea opinio est, bono periculo periculum faciam, postquam re probata meditata sunt, dicturus incogitata. neque enim metuo ne in frivolis displiceam, qui in gravioribus placui. sed ut me omnifariam noveritis, etiam in isto, ut ait Lucilius, schedio *** et incondi-

5

6 cf. Lucil., fragm. 1279 Marx = 1296 Krenkel

Prologum, qui in libris manu scriptis De deo Socratis opusculum antecedit, virorum doctorum ratiocinationes secuti, opusculo ipsi abiudicavimus, Floridis tribuimus: nihil enim ad librum De deo Socratis pertinet; cum autem in codicibus hunc locum habeat, haud necessarium duximus viri docti Iohannis Beaujeu sententiam approbare eumque separatim edere. Thomasiai opinionem secuti prologum in quinque fragmenta dividimus.

APULEI PLATONICI MADAURENSIS INCIPIT DE DEO (DE EO M, corr. M²) SOCRATIS FELICITER BM; APULEI DE DEO SOCRATIS LIBER INCIPIT V, qui statim iterat: Apulei Platonici madaurensis incipit de deo socratis feliciter (madaurensis corr. V²); APULEI PLATONICI PHILOSOPHI MAUDARENSIS DE DEO SOCRATIS LIBER INCIPIT NPLU, Apulei Madaurensis Platonis discipuli De deo Socratis liber incipit A, Apulei Madaurensis liber de deo Socratis R, inscriptionem omittunt GOF

3 faciam post om. MV, om. vacuum relinquens M² quam: qua BMM²V sunt corr. Lips.: sum codd. 6 et secl. Wow.; ante et lacunam indicant Tho. Beau.: rudi add. censet Tho. ex Taciti Agr. 3, subitario add. censet Marx ad Lucil. 1279

to, experimini, an idem sim repentinus, qui praeparatus, si
 qui tamen vestrum nondum subitaria ista nostra cognostis,
 quae scilicet audietis pari labore, quo scribimus, venia pro-
 pensiore, quam legimus. enim sic ferme adsolet apud pru-
 dentes viros esse in operibus elaboratis iudicatio restrictior, 5
 105 in rebus subitariis venia prolixior. scripta enim pensiculatis
 et examinatis, repentina autem noscitis simul et ignoscitis:
 nec iniuria. illa enim, quae scripta legimus, etiam tacentibus
 vobis talia erunt, qualia illata sunt; haec vero, quae imprae-
 sentiarum et quasi vobiscum par[t]ienda sunt, talia erunt, 10
 qualia vos illa favendo feceritis. quanto enim *** exinde
 orationi modificabor *** vos animadverto libenter audire.
 proinde in vestra manu situm est vela nostra sinuare, etiam
 106 mittere, ne pendula et flaccida neve restricta et caperrata
 sint. 15
 II At ego, quod Aristippus dixit, experiar, Aristippus ille
 Cyrenaicae sectae repertor, quodque malebat ipse, Socratis
 discipulus; eum quidam tyrannus rogavit, quid illi philoso-
 phiae studium tam impensum tamque diutinum profuisset.

1 qui praeparatus : *om.* qui BMM^aV, et *pro* qui *add.* B² 2
 nondum *ante* cognoscitis *trai.* AG cognostis BF : recognoscitis
 R, cognoscitis *cett. codd.* 3 quo : quos NPLU 4 enim sic B
Tho. : sic enim *cett. codd. Beau.* adsolet BM^a, adsoleant V 5
 esse prae in BMM^aV, prae *eras. et* vel quidem *suprascr.* B²
 operibus B²FROAGPU : opibus MM^aVNL, opebus B 10 par-
 [t]ienda *Rohde, J LZ 1876, 781, parcenda M^a V* 11 favendo H
Rom. : facienda B, faciendo *cett. codd.* 11–12 *lacunas indicant*
Tho. Beau.; *post* modificabor *add.* tanto a vobis in maius tolletur
Rom. Ald. Iunt.; *post* vos *add.* enim *eaedem edd.* 13 in manu
 vestra RON situm est FG : situm esse *cett. codd.* 13–14
 etiam mittere : etiam remittere F, et amittere A, *desp. Tho.*, et
 immittere *Oud. Baeh., Rh. Mus. 1912, 113* 14 flaccida : flacida
 MVAG 17 cyrenaicae : ** renaicae B, ciranayce V, cironaice G,
 ronaicae A, chyriinae R quodque : quoque NPLU, *corr.* P²
 Socratis B²M²OF *Rom.* : socrati BMVAGR NPLU

Aristippus respondit: 'ut cum omnibus', inquit, 'hominibus
 secure et intrepide fabularer'.

III Verbo subito sumpta sententia est, quia de repentino ob-
 orta est, quasi velut in maceria lapides temerario in[ter]iectu 5
 poni necesse est neque interiecto intrinsecus pondere neque 5
 colliniato pro fronte situ neque coniventibus ad regulam
 107 lineis, quippe qui structor orationis huius egomet non e meo
 monte lapidem directim caesum adferam, probe omnifa-
 riam complanatum, leviter extimas oras ad unguem co-
 aequatum, sed cuique operi adcommodem vel inaequalitate 10
 108 aspera vel levitate lubrica vel angulis eminula vel rotunditate
 volubilia, sine regulae correctione et mensurae parilitate et
 perpendiculi sollertia. nulla enim res potest esse eadem festi-
 nata simul et examinata nec est quicquam omnium, quod
 habere possit et laudem diligentiae simul et gratiam celeri- 15
 tatis.

1 cf. Diog. Laert., *Vit. Phil.* II 68 13 nulla – 15 celeritatis
 Vincent. Bellov., *Spec. doctr.* V 94; *Spec. hist.* IV 7

3 oborta : aborta A, orbata G, suborta R *Rom.* 4 in[ter]iectu
corr. Ellis Vliet, Mnem. 1888, 157, Tho. Beau. 6 conlintato MV
 pro fronte BAGFRP² : pro fonte MVONPLU coniventibus G :
 conhiventibus M, cohibentibus B²M²V²ROAL, cuh- V, conhibenti-
 bus *vel* conibentibus *cett. codd.* 7 structor : structum N, fructum
 U, structim P (*corr.* P²), structior R 8 directim B *Tho. Beau.* :
 directim FP, directum *cett. codd.* probe : prope MV 9 levi-
 ter extimas *om.* MV extimas R *Salm.* : exoptimas BNP, exopti-
 mis *cett. codd.* oras BMVONPR : oris FAGLU 10 cuique :
 undique *Lütj.*, utcumque *con. Tho.* 11 rotunditate FR : rotunda
cett. codd. 14 nec est AGP²M³ : necesse FN², necesse est
 BNPLU, necesse est nec R, neque enim O, *om.* MV 15 habere
 possit AOM³P²U² *mg. Vincent.* : habere M *cett. codd.*, *post* habere
lacunam indicant Gold. Tho.

IV Praebui me quorundam voluntati, qui oppido quam a me desiderabant ut dicerem ex tempore. et est hercule formido, ne id mihi evenerit, quod corvo suo evenisse Aesopus fabulatur, id erit, ne, dum hanc novam laudem capto, parvam illam, quam ante peperit, cogar amittere. sed de apologo quaeritis: non pigebit aliquid fabulari. 5

Corvus et vulpis unam offulam simul viderant eamque raptum festinabant pari studio, impari celeritate, vulpis cursu, corvus volatu. igitur ales bestiam praevenit et secundo flatu propassis utrimque pinnis praelabatur et anticipat, atque ita praeda simul et victoria laetus sublime evectus in quadam proxima quercu in summo eius cacumine tutus sedit. eo quoque tamen vulpis, quia lapidem nequibat, dolum iecit. namque eandem arborem successit et subsistens, cum superne raptorem praeda ovantem videret, laudare astu adorta est: 'ne ego inscita, quae cum alite Apollinis frustra certaverim, quippe cui iam pridem corpus tam concinnum est, ut neque oppido parvum neque nimis grande sit, sed quantum 15

3 Phaedr., *fab.* I 13; Babrius 77; Fab. Aesop. 204 et 204 b ed. Halm

1 oppido: oppi BM, opere V quam Rohde, JLZ 1876, 781: quae codd. 2 desiderabant HPa Rohde: desiderabantur cett. codd. et: at Lütj. Tho. Beau. 2-3 hercule formido ne id om. MV 4 laudem hanc novam RONPLU, hanc tantum MV parvam AFRP²: parum cett. codd. 5 sed: si ARO 6 piget MV 7 vulpis BMV: vulpes cett. codd. 8 vulpis BMVA: vulpes M² cett. codd. 10 pinnis B²: pennis BMVAGFP², om. NPLU, alis R, alis utrimque O praelabitor NPLU, corr. P²L² 13 vulpes M²NPLU quia lapidem B Tho. Beau.: que illic pedem RO, qui (quae AG) alipedem cett. codd. (-pidem M) 15 astum AG adorsa AG 17 quippe cui BMAGF: quippe cum VRONPLU 18 opido VAO

110 satis ad usum decoremque, pluma mollis, caput argutum, rostrum validum. iam ipse alis persequax, oculis perspicax, unguibus pertinax. nam de colore quid dicam? nam cum duo colores praestabiles forent, piceus et niveus, quibus inter se nox cum die differunt, utrumque colorem Apollo suis alitibus condonavit, candidum olori, nigrum corvo. quod utinam sicuti cygno cantum indulisit, ita huic quoque vocem tribuisset, ne tam pulchra ales, quae ex omni avitio longe praecellit, voce viduata, deliciae facundi dei, muta viveret et elinguis! id vero ubi corvus audit, hoc solum sibi prae ceteris deesse, dum vult clarissime clangere, ut ne in hoc saltem olori concederet, oblitus offulae, quam mordicus retinebat, toto rictu hiavit atque ita, quod volatu pepererat, cantu amisit; enimvero vulpis, quod cursu amiserat, astu recuperavit. eandem istam fabulam in pauca cogamus, quantum fieri potest cohibiliter: corvus, ut se vocalem probaret, quod solum deesse tantae eius formae vulpis simulaverat, groccire adortus, praedae, quam ore gestabat, inductricem composuit. 15

2 alis B: ales cett. codd. (om. N) persequax B: om. cett. codd. perspicax: persequax F 8 omni avitio: omnia vitio BVL (corr. L²), omnia avitio M (corr. M²) 11 clarissime - ne in om. MV in hoc Gold. Tho. Beau.: id hoc codd. (id tantum AR Van der Vliet); sed cf. Leo, ALL 12, 1902, 99 13 rictu: ore MV ita om. MV 14 vulpis BMVAG: vulpes M²ROFN PLU 16 cohibiliter corvus ut om. MV 17 vulpis BM²VAG: vulpes MROFNPLU groccire: groccire V², groccare AG, croccire R con. Flor., croccire con. Tho. collato Plauti Aul. v. 625 18 praedae om. AG composuit BMV

EXPLICIT PRAEFATIO, INCIPIT DISPUTATIO DE DEO SOCRATIS FELICITER BMV (FELITER B); APULEI MADAU-RENSIS DE DEO SOCRATIS LIBER .I. INCIPIT PROLOCUTIO F; explicit prologus P, deest subscriptio in AGRONLU

V Iam dudum scio, quid hoc significatu flagitetis: ut cetera
 112 Latine materiae persequamur. nam et in principio vobis di-
 113 versa tendentibus ita memini polliceri, ut neutra pars ve-
 strum, nec qui Graece nec qui Latine petebatis, dictionis
 huius expertes abiretis. quapropter, si ita videtur, satis ora-
 tio nostra atticissaverit; tempus est in Latium demigrare de
 Graecia. nam et quaestionis huius ferme media tenemus, ut,
 quantum mea opinio est, (p)ars ista posterior prae illa
 Graeca, quae antevertit, nec argumentis sit effetior nec sen-
 tentiis rarior nec exemplis pauperior nec oratione defectior. 10

1–2 cetera materiae Latine *Merc.*, Latine cetera materiae
Gold. 2 latine: latina MV vobis *Rom.*: nobis *codd.* 6
 latium BFONP²V²: latinum MVAGRPLU 8 (p)ars *Vulc.*
Tho. Beau. ista: ita NPLU 9 effetior MV²OFNPA²: effec-
 tior BVAGRLU 10 post defectior *pergunt codd.*; narrationis
 exordium *add. F*

⟨DE DEO SOCRATIS⟩

I Plato omnem naturam rerum, quod eius ad animalia prae-
 115 cipua pertineat, trifariam divisit censuitque esse summos
 deos. summum, medium et infimum fac intellegas non modo
 116 loci disclusionem verum etiam naturae dignitate, quae et ipsa
 neque uno neque gemino modo sed pluribus cernitur. ordiri 5
 tamen manifestius fuit a loci dispositione. nam proinde ut
 maiestas postulabat, diis immortalibus caelum dicavit, quos
 quidem deos caelites partim visu usurpamus, alios intellectu
 vestigamus. ac visu quidem cernimus

vos, o clarissima mundi 10
 lumina, labentem caelo quae ducitis annum.

nec modo ista praecipua: diei opificem lunamque, solis
 117 aemulam, noctis decus, seu corniculata seu dividua seu pro-
 tumida seu plena sit, varia ignium face, quanto longius fa-
 cessat a sole, tanto largius conlustrata, pari incremento iti- 15
 neris et luminis, mensem suis auctibus ac dehinc paribus
 dispendiis aestimans; sive illa proprio nec perpeti candore,

8 cf. *Plat., Legg.* 931a 10–11 *Verg., Georg.* I 5–6 14 cf.
Lucret. V 705sqq.

1 praecipua *H Merc. Tho. Beau.*: praecipue *codd. Barra* 5
 cernitur *AR Rom. Tho. Beau.*: cernit *BMVGONPLU Barra*, dis-
 cernit *F* 15 largius *R Gold. Tho. Beau.*: longius *cett. codd.*
 16 mensem *BFONPLU*: mensis *MVAG*, mensa *R*, menses *M²*
 17 proprio nec *Donini–Gianotti RFIC* 1982, 292–296: proprio
 seu *codd. Tho.*, proprio sibi *Rohde, J LZ* 1876, 781, proprio sed
Beau. post candore *traiciendum* pollens (*p. 8,3*) *censet Tho.*,
quem sequitur Beau. (fortasse recte)

ut Chaldaei arbitrantur, parte luminis compos, parte altera
 cassa fulgoris, pro circumversione oris discoloris multiiuga
 pollens speciem sui variat, seu tota proprii candoris expers,
 118 alienae lucis indigua, denso corpore sed levi ceu quodam
 speculo radios solis obstitit vel adversi usurpat et, ut verbis 5
 utar Lucreti,

notham iactat de corpore lucem:

II utra[que] harum vera sententia est – nam hoc postea
 119 videro –, tamen neque de luna neque de sole quisquam
 Graecus aut barbarus facile cunctaverit deos esse, nec modo 10
 istos, ut dixi, verum etiam quinque stellas, quae vulgo vagae
 120 ab imperitis nuncupantur, quae tamen indeflexo et certo et
 stato cursu meatus longe ordinatissimos divinis vicibus
 aeterno efficiunt. varia quippe curriculi sui specie sed una
 semper et aequabili pernitate tunc progressus, tunc vero 15

6 Lucret. V 575

2 multiiuga BMVGFNPLU : multivaga B²AROL² Rom. 4
 indigua Hild. Beau. collato Metam. IX, 6 : indiga O Rom., indicia
 cett. codd. corpore sed Tho. Beau. : corpore seu FRONPLU,
 corpori seu B²MVAG, corporis et B, corporis seu Baeh., Rh. Mus.
 1912, 115 ceu M²A Rom. : seu M cett. codd. 5 radios
 Wow. : radiis codd. obstitit tuentur Donini–Gianotti : extitit U,
 obsistit AR Rom., obstiti Scal. Flor. Hild., obstipi Ribbeck, Rh.
 Mus. 1878, 435, collato Festo, p. 210 Lindsay, unde Tho. Beau.
 7 notham O : notam cett. codd. iactat B²M²ROC : iactam B
 cett. codd. (iacta M) 8 utra(cum)que corr. Zink, Hermes 1864,
 81 Gold. Barra Beau., utra[que] ex Cic. Parad. 3, 24 corr. Merc.
 Tho.; cf. denique Metam. V16,3 (OLD s.v. uter 2c; Neue – Wage-
 ner II 540) 11 quinque : ut OFNPLU, om. R, corr. P², et
 Rom. 13 stato : aestatu NPLU 14 aeterno B probant dubi-
 tanter Tho. Helm, BPW 1909, 839 Baeh., Rh. Mus. 1912, 115 :
 aeternos cett. codd. Tho.

regressus mirabili vicissitudine adsimulant pro situ et flexu
 et abstituto circularum, quos probe callet, qui signorum or-
 tus et obitus comperit. in eodem visibilibus deorum numero
 cetera quoque sidera, qui cum Platone sentis, locato:

Arcturum p(luvasque) Hy(adas) g(eminosque) T(riones) 5

121 aliosque itidem radiantis deos, quibus caeli chorum comp-
 tum et coronatum suda tempestate visimus, pictis noctibus
 severa gratia, torvo decore, suspicientes in hoc perfectissimo
 mundi, ut ait Ennius, clipeo miris fulgoribus variata caela-
 mina. 10

Est aliud deorum genus, quod natura visibus nostris dene-
 gavit, nec non tamen intellectu eos rimabundi contempla-
 mur acie mentis acrius † contemplantes. quorum in numero
 sunt illi duodecim [numero] situ nominum in duo versus ab
 Ennio coartati: 15

Iuno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
 Mercurius, Iovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo

3 cf. August., Civ. Dei IX 16, p. 434, 3 CSEL 5 Verg., Aen. III
 516 8–9 cf. Varr. L.L. VII 73; Enn. Trag. Roman. Fragm. 178
 Ribb.² 16–17 Enn., Ann. 240–241 Skutsch

2 abstituto codd., tuentur Merc. (ἀποστάσει interpretatus) Ar-
 mini, Eranos 1928, 334, qui abstituto idem atque longinquitate
 valere censet : instituto corr. Novák, Wien. St. 1911, 103 Beau.,
 obstito Scal. Flor., desper. Tho. 4 sentis : secus MV locato :
 locat MV, iccirco AG 5 arcturum PHYGT BMVAG, arcturum
 G.L. FRNPLU, arcturum geminos leonem O Rom. Ald. Iunt. :
 versum suppl. Wow. 8 decore B²RO Rom. : decori BAGFN
 PLU, decor MV 12 rimabundi BMVAG : mirabundi FRON
 PLU 13 contemplantes addub. Tho., contuentes Helm, BPW
 1909, 841, contententes vir doctus apud Oud. alii alia vitandae
 iterationis causa 14 numero om. H secl. Baeh., Rh. Mus. 1912,
 115 Beau. duo : duos V²AROG F²

- 122 ceterique id genus, quorum nomina quidem sunt nostris au-
ribus iam diu cognita, potentiae vero animis coniectatae per
varias utilitates in vita agenda animadversas in iis rebus,
quibus eorum singuli curant.
- III Ceterum profana philosophiae turba imperitorum, vana 5
sanctitudinis, priva verae rationis, inops religionis, impos
veritatis, scrupulosissimo cultu, insolentissimo spretu deos
neglegit, pars in superstitione, pars in contemptu timida vel
123 tumida. hos namque cunctos deos in sublimi aetheris vertice
locatos, ab humana contagione procul discretos plurimi sed 10
non rite venerantur, omnes sed inscie metuunt, pauci sed
impie diffitentur. quos deos Plato existimat naturas incorpo-
ralis, animalis, neque fine ullo neque exordio, sed prorsus ac
retro aeviternas, (a) corporis contagione suapte natura re-
motas, ingenio ad summam beatitudinem perfecto, nullius 15
extrarii boni participatione sed ex sese bonas et ad omnia
competentia sibi promptu facili, simplici, libero, absoluto.

12 sqq. cf. Albin. (Alkin.), *Didask.* c. 10

3 animadversas *Colv.* : animadversae *codd.* Barra 6 priva H
Rom. : parva LU, prava *cett. codd.* 7 scrupulosissimo – p. 13,1 ad
miserias P *deperditus* insolentissimo spretu BMFC : insolentis-
simo spretu NLU, insolentissimos precii VAGO, insolentissime
spretu R 8 ante negligit lacunam indicant *Gold. Tho. Novák*
W.St. 1911, 103, sed cf. *Beau.*, p. 210 12 quos deos plato
MVAGRO : quos deos praelato B, quod eos plato F, quod eos
prolato NLU incorporalis MV : corporales BAGROFNLU
13 animalis BMVFNLU : animales AGRO fine : fini B *Tho.*,
corr. B² 14 (a) *add. Lütj. Tho. Beau.*, qui confert mox (p.
11,9) a corpore removerunt contagione BGR² : contagiones
B²MVAROFNPLU suapte *Flor.* : suaque *codd.* *Chodaczek,*
Eos 1929, 295 15 perfecto : perrecto RNLU 16 ex sese : ex
se FNPLU bonas B² *Vulc.* : bono R *Rom.*, bona B *cett. codd.*

- 124 quorum parentem, qui omnium rerum dominator atque
auctor est, solutum ab omnibus nexibus patiendi aliquid
gerendive, nulla vice ad alicuius rei munia obstrictum, cur
e[r]go nunc dicere exordiar, cum Plato caelesti facundia prae-
ditus, aequiperabilia diis immortalibus disserens, frequen- 5
tissime praedicet hunc solum maiestatis incredibili quadam
nimietate et ineffabili non posse penuria sermonis humani
quavis oratione vel modice comprehendi, vix sapientibus
viris, cum se vigore animi, quantum licuit, a corpore remo-
verunt, intellectum huius dei, id quoque interdum, velut in 10
artissimis tenebris rapidissimo coruscamine lumen candi-
dum intermicare?
- 125 Missum igitur hunc locum faciam, in quo non mihi [qui-
dem] tantum, sed ne Platoni quidem meo quiverunt ulla
verba pro amplitudine rei suppetere, [f]ac iam rebus medio- 15
critatem meam [in] longe superantibus receptui canam tan-
demque orationem de caelo in terram devocabo. in qua prae-
cipuum animal homines sumus, quamquam plerique se in-
curia verae disciplinae ita omnibus erroribus ac piacularibus

4 *Plat., Tim.* 28 c 7 non posse – 12 intermicare *August., Civ. Dei* IX 16, p. 431, 21 17–18 cf. *August., Civ. Dei* VIII 15, p. 380, 21

1 parentem qui M² *Rom.* : parens idem qui R, parentum G²,
parentumque MG *cett. codd.* 3 munia B² (*teste Tho.*) R *Vulc.* :
mutua B *cett. codd.* (mutuam U) *Rom.* 4 e[r]go *corr. Merc.* 7
et : etiam G, om. BMV 8 vix autem *August.* 9 vigore FR
August. Rom. : vigori *cett. codd.* removerunt *August. Tho.*
Beau. : moverunt *codd.* (moveretur U, admoverunt O) 10 dei
B²GFR *Rom.* : diei B *cett. codd.* velut RU *supra versum August.*
Rom. : vel U *cett. codd.* 11 artissimis : altissimis R *August.*
13 quidem *secl. Colv.* 15 [f]ac iam *corr. Merc., secl. Rohde, J LZ*
1876, 781 (*punctis notat A, om. O*) 16 [in] *secl. Gold., ante*
rebus trai. Rohde, ibid. 19 verae *Tho.* : velle BMV, bellae B²,
om. cett. codd. Rom. in omnibus AGRO

depravaverint, sceleribus imbuerint et prope exesa mansuetudine generis sui immane efferarint, ut possit videri nullum animal in terris homine postremius. sed nunc non de errorum disputatione sed de naturae distributione disserimus.

IV Igitur homines ratione plaudentes, oratione pollentes, immortalibus animis, moribundis membris, levibus et anxiiis mentibus, brutis et obnoxiiis corporibus, dissimillimis moribus, similibus erroribus, pervicaci audacia, pertinaci spe, casso labore, fortuna caduca, singillatim mortales, cuncti(m) tamen universo genere perpetui, vicissim sufficiens prole mutabiles, volucris tempore, tarda sapientia, cita morte, querula vita, terras incolunt.

Habetis interim bina animalia: deos ab hominibus plurimum differentis loci sublimitate, vitae perpetuitate, naturae perfectione, nullo inter se propinquo communicatu, cum et habitacula summa ab infimis tanta intercapedo fastigii dispescat et vivacitas illic aeterna et indefecta sit, hic caduca et subsiciva, et ingenia illa ad beatitudinem sublimata sint, haec

5 igitur homines – 12 terras incolunt August., *Civ. Dei* IX 8, p. 419, 10 9 singillatim – 10 perpetui *ibid.* XII 10, p. 582, 8 13 habetis – p. 13,1 infimata August., *Civ. Dei* IX 12, p. 424, 8; cf. 13, p. 426, 23 15 cum et – 16 dispescat Prisc. X 3, 17 (GLK II 509, 9)

2 tam ante immane *add.* B² 4 disserimus H Merc. : disseremus *cett. codd. Barra* 5 plaudentes : gaudentes *cod. Corbeiens. Augustini Beau.* 7 dissimilibus August. *probante Klotz, BPW 1912, 1203* 8 pervicaci : pervicacia NL 9 singulatim F Rom. cuncti(m) *corr. Lips. Tho. Beau.* 10 universo genere *secl. con. Stew. Tho.* 14 differentis B : differentes B² *cett. codd.* 15–16 et habitacula August. Prisc. : ea habitacula *codd.* 16 ab FU² August. Prisc. Rom. : om. *cett. codd., fortasse recte* 18 subsiciva BVGFLU : succisiva A, subseciva M, subscina N, substiciva R, subcessiva O sint *om. August.*

ad miserias infimata. quid igitur? nullone conexu natura se vinxit, sed in divinam et humanam partem ꝑcampse et interruptam ac veluti debilem passa est? nam, ut idem Plato ait, nullus deus miscetur hominibus, sed hoc praecipuum eorum sublimitatis specimen est, quod nulla adtrectatione nostra contaminantur. pars eorum tantummodo obtutu hebeti visuntur, ut sidera, de quorum adhuc et magnitudine et coloribus homines ambigunt, ceteri autem solo intellectu neque prompto noscuntur. quod quidem mirari super diis immortalibus nequaquam congruerit, cum alioquin et inter homines, qui fortunae munere opulenti elatus et usque ad regni nutabilem suggestum et pendulum tribunal evectus est, raro aditu sit, longe remotis arbitris in quibusdam dignitatis suae penetralibus degens. parit enim conversatio contemptum, raritas conciliat admirationem.

V 'Quid igitur, orator,' obiecerit aliqui, 'post istam caelestem quidem sed paene inhumanam tuam sententiam faciam, si omnino homines a diis immortalibus procul repellantur atque ita in haec terrae tartara relegantur, ut omnis

3 cf. Plat., *Symp.* 203 a; August., *Civ. Dei* IX 16, p. 431, 9

1 infimata AO August. Rom. : infirmata *cett. codd.* 2 campse vel camse *codd.* (se R, om. O, vacuum ante camse in B), hiulcam se Tho., partitam se Beau., partitam Koziol, *Zeitsch. Österr. Gymn.* 1877, 748, mancam se Gold., alii alia 5 est specimen G August. contrectatione August. 6 contaminantur AG August. : contaminatur *cett. codd.* 8 ceteri B² AGRO : celeri BMV FNPLU solo intellectu B³ AGR : sola intellecta BMVFONPLU (intellectu U) 9 noscuntur B³ AGOU² : nascantur B, nascuntur MVFRNPLU 10 alioquin BVF²RU : alioqui FNPL, aliqui AM², aliquo qui G, aliquis O, aliquin M 11 opulencia BA, opulenta O 12 nutabilem BF : mutabilem *cett. codd.* 13 aditu sit Gold. Tho. Beau. : aditus et *codd.* 16 aliqui : alicui B²V 19 relegantur B²MV

130 sit illis adversus caelestes deos communio denegata nec quisquam eos e caelitem numero velut pastor vel equiso vel busequa ceu balantium vel hinnientium vel mugientium greges intervisat, qui ferocibus moderetur, morbidis medeatur, egenis opituletur? nullus, inquis, deus humanis rebus intervenit: cui igitur preces adlegabo? cui votum nuncupabo? cui victimam caedam? quem miseris auxiliatorem, quem fauorem bonis, quem adversatorem malis in omni vita ciebo? quem denique, quod frequentissimum est, iuri iurando arbitrum adhibebo? an ut Vergilianus Ascanius

per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat?

131 at enim, o Iule, pater tuus hoc iure iurando uti poterat inter Troianos stirpe cognatos et fortassean inter Graecos proelio cognitos; at enim inter Rutulos recens cognitos si nemo huic capiti crediderit, quis pro te deus fidem dicet? an ut ferocissimo Mezentio dextra et telum? quippe haec sola advenerat, quibus propugnabat:

dextra mihi deus et telum, quod missile libro.

apagesis tam cruentos deos, dextram caedibus fessam telumque sanguine robiginosum! utrumque idoneum non est propter quod adiures, neve per ista iuretur, cum sit summi

11 Verg., *Aen.* IX 300 18 Verg., *Aen.* X 773

1 nec quisquam BA : ne quisquam *cett. codd.* 2 e om. AGV equiso *Elmen. Tho. Beau.* : equitio AGROFNPLU, equisio BMV 3 busequa : bousequa B², bossequa G, busceca O, hos quae A, bos V 4 intervisat qui : interius atqui MV 8 in omni BMVAGF : omni RNPLU, in hac O 14 rutilos MGP 15 ut H Rom. : ut sepe R, ut se *cett. codd.* 20 robiginosum B : rubiginosum B² *cett. codd.* 21 propter quod : per quod Rom. per istam NPLU

132 deorum hic honor proprius: nam et ius iurandum Iovis iurandum dicitur, ut ait Ennius. quid igitur censes? iurabo per Iovem lapidem, Romano vetustissimo ritu? atque si Platonis vera sententia est, numquam se deum cum homine communicare, facilius me audierit lapis quam Iuppiter.

VI 'Non usque adeo' – responderit enim Plato pro sententia sua mea voce – 'non usque adeo, inquit, seiunctos et alienatos a nobis deos praedico, ut ne vota quidem nostra ad illos arbitrer pervenire. neque enim illos a cura rerum humanarum sed contrectatione sola removi. ceterum sunt quaedam divinae mediae potestates inter summum aethera et infimas terras in isto intersitae aeris spatio, per quas et desideria nostra et merita ad eos commeant.' hos Graeci nomine δαίμονας nuncupant, inter terricolos caelicolosque vectores hinc precum inde donorum, qui ultro citro portant hinc petitiones inde suppetias ceu quidam utri[us]que interpretes et salutigeri. per hos eosdem, ut Plato in Symposio autumat,

2 cf. Enn., *Trag. Roman. Fragm.* 380 Ribbeck; Cic., *Off.* III 29, 104 6 [Plat.], *Epinom.* 984de 10–11 cf. Apul., *Apol.* 43 13–14 August., *Civ. Dei* VIII 22, p. 390, 26; 24, p. 400, 8 17 cf. Plat., *Symp.* 202 d; Plut., *def. orac.* 13, 416 F; *de Is. et Osir.* 26, 361 C; Alkin., *Didask.* 15; *Dox. Graeci* p. 77 Diels

1 iovis iurandum om. FRNPLU, add. P² 6 responderit : respondebit B², respondit AR, respondet O 9 illos a cura *Sciopp.* : illa sacra *codd.* (ipsa sacra A), illos sacris Rom. 13 ad eos : ad deos O Pa CH Tho. hos : hoc BMV, corr. B² graeci : graeco B³ Colu. δαίμονας Ald. : daemones B, daemones *cett. codd.* 14 terricolos B² mg. H Vulc. : homines RO, om. *cett. codd.* 15 citroque B²V² 16 suppetias BM²V²F : suppeticias ARONPLU, subpetitis G, suppetas MV utri[us]que *corr. Rohde, JLZ* 1876, 781 *Usener apud Tho.*, utrumque Ald.

cuncta denunciata et magorum varia miracula omnesque
 praesagiorum species reguntur. eorum quippe de numero
 134 praediti curant singuli [eorum], proinde ut est cuique tributa
 provincia, vel somniis conformandis vel extis fissiculandis
 vel praepetibus gubernandis vel oscinibus erudiendis vel va- 5
 tibus inspirandis vel fulminibus iaculandis vel nubibus co-
 ruscandis ceterisque adeo, per quae futura dinoscimus. quae
 cuncta caelestium voluntate et numine et auctoritate, sed
 daemonum obsequio et opera et ministerio fieri arbitran-
 VII dum est. horum enim munus atque opera atque cura est, ut 10
 135 Hannibali somnia orbitatem oculi commin[ar]entur, Flami-
 nio extispicia periculum cladis praedicant, Attio Navio au-
 guria miraculum cotis addicant; item ut nonnullis regni fu-
 turi signa praecurrant, ut Tarquinius Priscus aquila obum-
 bretur ab apice, Servius Tullius flamma colluminetur a capi- 15
 te; postremo cuncta hariolorum praesagia, Tuscorum piacu-
 la, fulguratorum bidentalia, carmina Sibyllarum. quae om-
 136 nia, ut dixi, mediae quaepiam potestates inter homines ac
 deos obeunt. neque enim pro maiestate deum caelestium
 fuerit, ut eorum quisquam vel Hannibali somnium pingat 20

11 cf. Cic., *Divin.* I 24, 48 12 cf. Liv. XXI 63, 13 13 cf. Liv.
 I 36, 3 sqq.; Cic., *Divin.* I 17, 32 14 cf. Liv. I 34, 8 15 cf. Liv.
 I 39, 1; Val. Max. I 6, 1 19–20 cf. Sen., *Nat. Quaest.* II 32, 3;
 Cic., *Divin.* I 52, 118

3 singuli : singula *Flor.* eorum *secl. Gold.* 4 somniis FO :
 somnis *cett. codd.* 11 annibalis omnia BNPLU, *corr.* B² com-
 min[ar]entur *corr. Wow.* flaminio AR : flammineo O, flaminino
 BMF, flamminion NP, flamminio U, flaminio G, flaminio V, orbi]ta-
 tem – 12 praedicant *om. L* 12 praedicant *corr. Stew.* : praedi-
 cent *codd.* Attio : Atto *corr. Oud. Tho.*, sed conferenda esse
 quae ad Cic., *Divin.* I, 31 *observat Pease, admonet Beau.* 13
 item *Merc.* : ita *codd.* 16 hariolorum B : ariolorum MVR, ario-
 lum AGOFNPLU 20 hannibalis BMVAG, *corr.* B² pingat :
 fingat *Salm. Beau.*

vel Flaminio hostiam corruget vel Attio Navio avem velificet
 137 vel Sibyllae fatiloquia versificet vel Tarquinio velit apicem
 rapere sed reddere, Servio vero inflammare verticem nec
 exurere. non est operae diis superis ad haec descendere:
 mediorum divorum ista sortitio est, qui in aeris plagis terrae 5
 conterminis nec minus confinibus caelo perinde versantur,
 ut in quaque parte naturae propria animalia, in aethere vol-
 VIII ventia, in terra gradientia. nam cum quattuor sint elementa
 notissima, veluti quadrifariam natura magnis partibus dis-
 terminata, sintque propria animalia terrarum, (aquarum,) 10
 138 flammaram, – siquidem Aristoteles auctor est in fornacibus
 flagrantibus quaedam propria animalia pennulis apta volita-
 re totumque aevum suum in igni deversari, cum eo exoriri
 cumque eo extingui, – praeterea cum totiuga sidera, ut iam
 prius dictum est, sursum in aethere, id est in ipso liquidissi- 15
 mo ignis ardore, compareant, cur hoc solum quartum ele-
 mentum aeris, quod tanto spatio intersitum est, cassum ab
 omnibus, desertum a cultoribus suis natura pateretur, quin

11 Aristot., *Hist. anim.* V 19, 552 b 10 Bekk.

1 flaminio V, flamminio P, flaminino F² conruget H² s.v. *Ellis
 Beau.* : conroget *codd. Tho.* Att[i]o *Oud. Tho.* navio : navi B
 (*corr.* B²), *om.* FNPLU avem H *corr. Lindenbrog.* : navem VAG
 FRONP, navim MLU, pavem B 3 rapere sed *om.* NPLU
 Rom. 7 ut : aut FNPLU quaque B : quacumque *cett. codd.*
 volventia B : volantia B² *cett. codd.* 9 disterminata : distermi-
 na RNPLU Rom. 10 sintque Pa Rom. : sint quae B², sit quae
 BMFGPU, sitque VAONL, sit quaedam RB³ aquarum *add.*
Merc. 12 propria *secl. Ribbeck, Rh. Mus.* 1878, 438, *Novák,
 W.St.* 1911, 104 *Beau.*, parvula *corr. Tho.* 14 totiuga
 BFNPLU : totvaga B² MVAGRO 15 sursum Rom. : cursum
codd. 16 quartum B³ *Vulc.* : quattuor vel IIII. *codd.* elemen-
 tum B³ *Vulc.* : elementa BMVGFRNPLU, elementorum AO 18
 omnibus : hominibus M²VROP

in eo quoque aeri⟨a⟩ animalia gignerentur, ut in igni flammida, in unda fluxa, in terra glebulenta? nam quidem qui aves aeri attribuet, falsum sententiae meritissimo dixeris, quippe [quae aves] nulla earum ultra Olympi verticem sublimatur. qui cum excellentissimus omnium perhibeatur, tamen altitudinem perpendiculari si metiare, ut geometrae autumant, ⟨decem⟩ stadia altitudo fastigii non aequiperat, cum sit aeris agmen immensum usque ad citimam lunae helicem, quae porro aetheris sursum versus exordium est. quid igitur tanta vis aeris, quae ab humillimis lunae anfractibus usque ad summum Olympi verticem interiacet? quid tandem? vacabitne animalibus suis atque erit ista naturae pars mortua ac debilis? immo enim, si sedulo advertas, ipsae quoque aves terrestre animal, non aerium rectius perhibeantur. enim semper illis victus omnis in terra, ibidem pabulum, ibidem cubile, tantum quod aera proximum terrae volitando transverberant. ceterum cum illis fessa sunt remigia pinnarum, terra ceu portus est.

IX Quod si manifestum flagitat ratio debere propria animalia etiam in aere intellegi, superest ut, quae tandem et cuiusmodi ea sint, disseramus. igitur terrena nequaquam – devertant enim pondere – sed ne⟨c⟩ flammida, ne sursum versus calore rapiantur. temperanda est ergo nobis pro loci medietate

1 aeri⟨a⟩ *Tho.* : aeri B, aere B² *cett. codd. Barra* gignerentur FRO *Beau.* : gigneret AG *Merc. Tho.*, gignerent *cett. codd.* in igni : igni NL 3 aeri : in aethere MV 4 quae aves *secl. Merc.* 5 omnium : montium *Rohde, JLZ 1876, 781*, omnium ⟨montium⟩ *Lütj. Tho.* 7 ⟨decem⟩ *add. Colv.* 9 helicem, quae *Flor.* : faelicemque *codd.* exordium H *Rom.* : exortum *cett. codd.* 14 terrestre B² *Vulc.* : pertrestre B, semper terrestre ROC, pertrestre *cett. codd.* aerium : aereum MVF 15 est enim B², semper enim AGRO 21 devertant *Merc.* : devertunt *codd.* 22 sed ne⟨c⟩ *Rom.* 23 temperanda est AOCH : temperanda M² GRP², temperande *vel* temperandae BMVFNPLU

media natura, ut ex regionis ingenio sit etiam cultoribus eius ingenium. cedo igitur, mente formemus et gignamus animo id genus corporum texta, quae neque tam bruta quam terrea neque tam levia quam aethera, sed quodam modo utrimque seiugata vel enim utrimque commixta sint, sive amolita seu modificata utriusque rei participatione: sed facilius ex utroque quam ex neutro intellegentur. habeant igitur haec daemonum corpora et modicum ponderis, ne ad superna in⟨s⟩cendant, aliquid levitatis, ne ad inferna praecipitentur.

X quod ne vobis videar poetico ritu incredibilia confingere, 10
142 dabo primum exemplum huius libratae medietatis. neque enim procul ab hac corporis subtilitate nubes concretas videmus. quae si usque adeo leves forent, ut ea quae omnino carent pondere, numquam infra iuga, ut saepenumero animadvertimus, gravatae caput editi montis ceu quibusdam curvis torquibus coronarent. porro si suapte natura spissae tam graves forent, ut nulla illas vegetioris levitatis admixtio sublevaret, profecto non secus quam plumbi rodus et lapis suoapte nisu caducae terris illiderentur. nunc enimvero pendulae et mobiles huc atque illuc vice navium in aeris pelago ventis gubernantur, paululum immutantes proximitate et

3 cf. Lucret. V 474–475 12 cf. Lucret. VI 102 sqq. 18 cf. Lucil., *fragm.* 1192 Marx = 1213 Krenkel

3 texta BMVGFR : textu AOP², textia NPL, tercia U 4 aethera BFNPL : aetherea B²AU, etherea RGO, aetherae M, etheram V modo utrimque : modo utrique A 5 enim utrimque RC *Rom.* : enim utrumque *cett. codd.* (enim utraque A²) 8 in⟨s⟩cendant *Colv.* : incedant B² MVGRP², incedat FNPLU, recedant AO, riincedat B 9 ⟨et⟩ *add. B³ Scal. Tho. Beau. ante* aliquid levitatis 11 libratae : libere MV, libera L (*corr. L²*), liberatae *in ras.* B² 17 nulla FRUAGOMV : nullam BNPL, nulla in B² 18 rodus *Merc.* : globus B³H, robus BFNPLU, robur MVAGRO 19 suoapte BGFRNPLU : suapte B² MVG²AO

longinquitate. quippe si aliquo umore fecundae sunt, veluti
 143 ad fetum edendum deorsus degrassantur. atque ideo umec-
 tiores humiliter meant aquilo[nis] agmine, tractu segniore[s];
 sudis vero sublimior cursus et, cum lanarum velleribus simi-
 les aguntur, cano agmine, volatu perniciose. nonne audis 5
 quid super tonitru Lucretius facundissime disserat?

principio tonitru quatiuntur caerula caeli,
 propterea quia concurrunt sublime volantes
 aetheriae nubes contra pugnantibus ventis.

XI quod si nubes sublime volitant, quibus omnis et exortus 10
 e(s)t terrenus et retro defluxus in terras, quid tandem cen-
 144 ses daemonum corpora, quae sunt concretio multo tanta
 subtilior? non enim ex hac faeculenta nubecula et umida
 caligine conglobata, sicuti nubium genus est, sed ex illo pu-
 rissimo aeris liquido et sereno elemento coalita eoque nemi- 15

6 Lucret. VI 96–98

1 aliquo : alia quo B²MV, in alio R humore *vel* umore
 BFRONPU : humero MG, numero V, humo AL, humido A²
 2 fetum : fletum NLU degrassantur B²AGFROPU : degrassatur
 BMVNL 3 aquilo[nis] *corr. Lips.* segniore[s] *corr. Merc.*
 4 et : e(s)t *corr. Tho. Beau.* lanarum : lunarum BMV, *corr.*
 B²M² 5 agunt AG 8 propterea quia Rom. : propter alia
codd. (praeterea alia B², propter animalia O) 9 aetherae
 MVAG, *corr. V²* contra pugnantibus V² (contra *in mg. et pro*
erasum) Rom. : propugnantibus V *cett. codd.* ventis B²V²P² CH
 Rom. : venis BVP *cett. codd.* 10 omnis et : omnis AOL, omni-
 bus G 11 e(s)t *corr. Scal.* 12 concretio *con. Kronenberg, Cl.*
Rev. 1904, 447 *ex Min. Fel. Oct.* 5, 8, *unde Tho.* : concreta
codd. multo tanta *tuentur Havet, ALL* 1900, 579 *Leo, ALL*
 1902, 100–101 : multo tanto B²FU, tanta *om.* AROP² 13 sup-
 tiliora AROP², subtiliore (elemento) *con. Leo, ALL* 12, 1902,
 100 et umida *Colv.* : tumida *codd.*

ni hominum temere visibilia, nisi divinitus speciem sui offe-
 rant, quod nulla in illis terrena soliditas locum luminis occu-
 parit, quae nostris oculis possit obsistere, qua soliditate ne-
 cessario offensa acies immoretur, sed fila corporum possi- 5
 145 dent rara et splendida et tenuia usque adeo ut radios omnis
 nostri tuoris et raritate transmittant, splendore reverberent
 et subtilitate frustrentur. hinc est illa Homericæ Minerva,
 quae mediis coetibus Graium cohibendo Achilli intervenit.
 versum Graecum, si paulisper opperiamini, Latine enuntia-
 bo – atque adeo hic sit impraesentiarum. Minerva igitur, ut 10
 dixi, Achilli moderando iussu Iunonis advenit:

soli perspicua est, aliorum nemo tuetur.

hinc et illa Vergilianæ Iuturna, quae mediis milibus auxilia-
 bunda fratri conversatur

miscetque viris neque cernitur ulli, 15

prorsus quod Plautinus miles super clipeo suo gloriatur:

praestringens oculorum aciem hostibus.

7 cf. *Plut., Gen. Socr.* 10, 580 C; *Max. Tyr., Diss.* 8, 5; *August., Civ. Dei* IX 7, p. 418, 5 *Hom., Il.* I 198 15 *Verg., Aen.* I 440 16 *Plaut., Mil.* 4

1 offerant B²GR Rom. : offert BMVAFONPLU 3 necessaria
 NPLU 4 fila : fida B²O NPLU 5 radio sonnis NPLU 6
 splendore : et splendore B²AG *edd.* reverberet BNPLU, *corr.*
 B²P² 7 frustantur BPLU, frustantur N, *corr.* B² 9 opperiami-
 ni BFNPLU : operiamini MVAGRLU, comperiamini O enuntiabo
 FRONPLU : nuntiabo BMVAG 10–11 *ante* ut dixi *add. cum*
Rohde, JLZ 1876, 781, *add. quae Koziol, Zeitsch. Österr. Gymn.*
 1877, 750

XII Ac ne ceteros longius persequar, ex hoc ferme daemonum numero poetae solent haudquaquam procul a veritate osores
 146 et amatores quorundam hominum deos fingere: hos prospere et evehere, illos contra adversari et adfligere; igitur et misereri et indignari et angi et laetari omnemque humani
 5 animi faciem pati, simili motu cordis et salo mentis ad omnes cogitationum aestus fluctuare: quae omnes turbulae tempestatesque procul a deorum caelestium tranquillitate exulant. cuncti enim caelites semper eodem statu mentis aeterna
 10 aequabilitate potiuntur, qui numquam illis nec ad dolorem v(er)sus nec ad voluptatem finibus suis pellitur nec quoquam a sua perpetua secta ad quempiam subitum habitum demovetur, nec alterius vi – nam nihil est deo potentius – neque suapte sponte – nam nihil est deo perfectius. porro
 15 autem qui potest videri perfectus fuisse, qui a priore statu ad alium rectiorem statum migrat, cum praesertim nemo sponte capessat nova, nisi quem paenituit priorum? non potest enim subsequi illa mutata ratio sine praecedentium infirmatione. quapropter debet deus nullam perpeti vel odii vel
 20 amoris temporalem perfunctionem et idcirco nec indignatione nec misericordia contingi, nullo angore contrahi, nulla alacritate gestire, sed ab omnibus animi passionibus liber nec dolere umquam nec aliquando laetari nec aliquid repen-

1 ex hoc – 8 exulant August., *Civ. Dei* IX 3, p. 409, 27 (cf. IX 6, p. 416, 23; VIII 17, p. 384, 1–2; X 27, p. 491, 22)

3 hos prosperare August. B³ Colv. : om. codd. 4 et evehere August. B³ Colv. : et vere codd. illos contra August. B³ Colv. : illos secundum codd. (secundum illos A, illos secundum punctis notat B³) 6 ad omnes : per omnes August. 7 turbulae CH August. : turbulae cett. codd. 11 v(er)sus corr. Scal. 14 sponte : natura AGRP Beau., notum O 15 perfectus B²M : perfectius B cett. codd. 18 illa : ulla B² mutata ratio : muta ratio NLU, mutatio P 19 odii O Lips. : opis cett. codd. 23 dolere : dolore BLU (corr. B²L²), dolorem O

XIII tinum velle vel nolle. sed et haec cuncta et id genus cetera daemonum mediocritati rite congruunt. sunt enim inter nos ac deos ut loco regionis ita ingenio mentis intersiti, habentes communem cum superis immortalitatem, cum inferis passionem. nam proinde ut nos pati possunt omnia animorum
 5 placamenta vel incitamenta, ut et ira incitentur et misericordia flectantur et donis invitentur et precibus leniantur et
 148 contumeliis exasperentur et honoribus mulceantur aliisque omnibus ad similem nobis modum variant. quippe, ut fine comprehendam, daemones sunt genere animalia, ingenio rationabilia, animo passiva, corpore aeterna, tempore aeterna. ex his quinque, quae commemoravi, tria a principio eadem quae nobis, quartum proprium, postremum commune cum diis immortalibus habent, sed differunt ab his passione. quae propterea passiva non absurde, ut arbitror, nominavi, quod
 15 sunt iisdem quibus nos turbationibus mentis obnoxii. XIV unde etiam religionum diversis observationibus et sacrorum

3 cf. August., *Civ. Dei* VIII 14, p. 376, 24; 377, 5 10 August., cf. *Civ. Dei* VIII 16, p. 381, 10; IX 13, p. 425, 9

2 rite om. NPLU 3 ac : et AGR regionis AF²R : religionis F cett. codd. 4 cum superis communem AG 5 perinde B² animorum GO : animarum cett. codd. 6 ut et ira ROCH Oud. : ut ira F, et ira cett. codd. 6–8 incitentur ... flectantur ... invitentur ... leniantur ... mulceantur BFRONPLU : incitantur ... flectuntur ... invitentur ... leniuntur ... mulcentur B²MVAG (sed leniantur ... mulceantur MV) 7–8 et contumeliis exasperentur om. BMVAG 9 variant B : variant B²MV, variantur AG, variantur FRONPLU fine BMVGFRO : finem ANPLU 12 quae om. Rom. 13 nobis August. : nobiscum codd., nobis sunt Erdmann, *Rev. Instr. Belg.* 1910, 381 Beau. 16 turbationibus BMVNLU : perturbationibus AGFROP

variis suppliciis fides impertienda est, esse nonnullos ex hoc
divorum numero, qui nocturnis vel diurnis, promptis vel
occultis, laetioribus vel tristioribus hostiis vel caerimoniis
149 vel ritibus gaudeant, uti Aegyptia numina forme plangoribus,
Graeca plerumque choreis, barbara autem strepitu cymbali- 5
starum et tympanistarum et choraularum. itidem pro regionibus
et cetera in sacris differunt longe varietate: pomparum
agmina, mysteriorum silentia, sacerdotum officia, sacrifican-
tium obsequia; item deorum effigiae et exuviae, tem-
plorum religiones et regiones, hostiarum cruores et colo- 10
res. quae omnia pro cuiusque more loci sollemnia et rata
150 sunt, ut plerumque somniis et vaticinationibus et oraculis
comperimus saepenumero indignata numina, si quid in sacris
socordia vel superbia neglegatur. cuius generis mihi exempla
adfatis suppetunt, sed adeo celebrata et frequentata sunt, ut 15
nemo ea commemorare adortus sit, quin multo plura omiserit
quam recensuerit.

Idcirco supersedebo impraesentiarum in his rebus oratio-
nem occupare, quae si non apud omnis certam fidem, at
certe penes cunctos notitiam promiscuam possident. id po- 20

1 esse nonnullos *Tho. Beau.* : etsi nonnullos BF, etsi nonnullas
NPLU, et sunt nonnulli M²VAGP², et sunt nonnullis M, et si nulli
sunt R, et si nonnulli sunt O 3 vel tristioribus BMVAGF : et
tristioribus ONPLU, tristioribus R 5 autem AROV : aut *cett.*
codd. 7 longe BFNPLU : longa MVAGRO 8 mysteriorum :
ministrorum NO, ministeriorum PLU 9 effigiae B *Rohde, Rh.*
Mus. 37, 1885, 149 : effigies B² *cett. codd.* 10 et regiones
BMV : *om. cett. codd.* 11 sollemnia : solentia AP² rata : rara
VARP² 12 ut plerumque : plerumque L, et plerumque B²P²
13 si quid : si quis BMV, *corr.* B² 18 orationum BNPLU, *corr.*
P² 20 certe B²MVAGRO : certa B, certam F, certas NPLU
possident B²AO : possidet B *cett. codd.* id : hic RNPLU

tius praestiterit Latine dissertare, varias species daemonum
philosophis perhiberi, quo liquidius et plenius de praesagio
XV Socratis deque eius amico numine cognoscatis. nam quodam
significatu et animus humanus etiam nunc in corpore situs
daemon nuncupatur: 5

diine hunc ardorem mentibus addunt,
(Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido?)

igitur et bona cupido animi bonus deus est. unde nonnulli
arbitrantur, ut iam prius dictum est, εὐδαίμονας dici bea-
tos, quorum daemon bonus, id est animus virtute perfectus 10
est. eum nostra lingua, ut ego interpretor, haud sciam an
151 bono, certe quidem meo periculo poteris Genium vocare,
quod is deus, qui est animus sui cuique, quamquam sit im-
mortalis, tamen quodam modo cum homine gignitur, ut eae
preces, quibus Genium et genua precantur, coniunctionem 15
152 nostram nexumque videantur mihi obtestari, corpus atque
animum duobus nominibus comprehendentes, quorum
communio et populatio sumus.

6–7 Verg., *Aen.* IX 184–185 8 cf. Xenocr., *fragm.* 81 Heinze
= 238 Isnardi; cf. August., *Civ. Dei* IX 11, p. 423, 25 12 cf.
Max. Tyr., *diss.* 8, 6; Serv., *ad Verg. Aen.* III 63

1 daemonum B²AO : dum unum BMVGFRNPLU, numinum
H 2 quo B²Rom. : quod B *cett. codd.* 3 socrati BNPLU, *corr.*
B²P² 6 mentibus addunt P² Rom. : M.A. *tantum cett. codd.*
(animum mortalibus addunt *refingit* A, ardorem menti accomodent
O) 7 Euryale – cupido *add. Rom.* 9 ut *om.* NPLU εὐδαί-
μονας *Ald. Tho.* : eudemonas *codd. Beau.* 11 eum *Sciopp.* : cum
codd., quem B²Rom. haud : aut BMV 13 sui : suus AOP²
cuique : cuiumque PU, cuiumque NL, cuiumque P², unicuique
R 14 eae *Rom.* : haec *vel* hae *codd.* 15 preces *om.* LU
genua BFNPLU : genia MVAGRO precantur MVAGOP² :
precatur BFNPLU, precamur RCH 16 nexumque *Merc.* : nec
sunt qui O, nec sunt quae *cett. codd.*

Est et secundo significato species daemonum animus humanus emeritis stipendiis vitae corpori suo abiurans: hunc vetere Latina lingua reperio Lemurem dictitatum. ex hisce ergo Lemuribus qui posteriorum suorum curam sortitus placato et quieto numine domum possidet, Lar dicitur familiaris; qui vero ob adversa vitae merita nullis [bonis] sedibus incerta vagatione ceu quodam exilio punitur, inane terriculamentum bonis hominibus, ceterum malis noxium, id genus plerique Larvas perhibent. cum vero incertum est, quae cuique eorum sortitio evenerit, utrum Lar sit an Larva, nomine Manem deum nuncupant: scilicet et honoris gratia dei vocabulum additum est. quippe tantum eos deos appellant, qui ex eodem numero iuste ac prudenter curriculo vitae gubernato pro numine postea ab hominibus praediti fanis et caerimoniis vulgo advertuntur, ut in Boeotia Amphiaras, in Africa Mopsus, in Aegypto Osiris, alius alibi gentium, Aesculapius ubique.

1 cf. August., *Civ. Dei* IX 11, p. 423, 14; Plat., *Cratyl.* 398 b; *Resp.* V 468 esqq.; Max. Tyr., *Diss.* 8,8. 15–16 cf. Tert., *Ad nat.* II 7,1; Clem. Alex., *Strom.* I 21, 133

2 corpori Pb Merc. : corpore cett. codd. 3 lemurem RO : lemurem cett. codd. dictitatum : dictatum PU, corr. P² 4 qui B²A GROPU : quo BMVFNL posteriorum AG : posteriorum cett. codd. 5 numine : nomine NPLU Lar dicitur : largitur B, largitor MV, lar B² 6 ob adversa : ad universa P, om. LU bonis secl. Markland apud Hild., dubitanter tuetur Kronenberg, *Mnem.* 1928, 50; propriis corr. Wow. 7 vagatione MVAGR : vacatione BFONPLU punitur FRONPLU : ponitur BMV AG 8 noxium malis NPLU hic genus RNPLU 10 sortitio BMVAGOP² : sortitio FRNPLU 11 scilicet et : scilicet FR, scilicet ei Tho. 14 pro numine Colv. : praenomine codd. ab B²F : om. B cett. codd. 15 Boeotia Ald. : boetia codd. Rom. 16 africam NPL mopsus : obsus NPL, mobsus OP² alibi : aliqui NPLU, corr. P²

XVI Verum haec omnis distributio eorum daemonum fuit, qui quondam in corpore humano fuere. sunt autem non posteriore numero, praestantiore longe dignitate, superius aliud, augustius genus daemonum, qui semper a corporis compedibus et nexibus liberi certis potestatibus curant. quorum e numero Somnus atque Amor diversam inter se vim possident, Amor vigilandi, Somnus soporandi. ex hac igitur sublimiore daemonum copia Plato autumat singulis hominibus in vita agenda testes et custodes additos, qui nemini conspicui semper adsint, arbitri omnium non modo actorum verum etiam cogitatorum. at ubi vita edita remeandum est, eundem illum, qui nobis praeditus fuit, raptare ilico et trahere veluti custodiam suam ad iudicium atque illic in causa dicunda adsistere, si qua commentiatur, redarguere, si qua vera dicat, adseverare: prorsus illius testimonio ferri sententiam. proinde vos omnes, qui hanc Platonis divinam sententiam me interprete auscultatis, ita animos vestros ad quaecumque agenda vel meditanda formate, ut sciatis nihil homini prae istis custodibus nec intra animum nec foris esse secreti, quin

6 cf. Apul., *Flor.* 10 8 cf. Plat., *Tim.* 90 a; *Phaed.* 107 d; *Resp.* X 617 e; 620 e; Epict., *Diss.* I 14, 12 sqq.

2 humano B² Vulc. : numero B cett. codd. (vivo A, suo R, vel vivo P²), secl. Gold. 3 praestantiore AFNPLU : praestantiori B²MVA²GRO, praestantior B 5 curant BG : curantur B² cett. codd. 6 possident B²AGRO : possideant BMVA²FNPLU 8 singulis secl. con. Baeh., *Rh. Mus.* 1912, 118, secl. Beau. 9 additos A Lütj. : singulos additos HPa, singulis additos cett. codd. Beau. 13 dicunda : dicenda AGRP 15 testimonio : testimonia NPL 16 proinde B²Rom. : deinde B cett. codd. 18 homini BMVAGP² : omnino FRONLU, homine P 19 nec intra B²AR OU : ni intra BMVNPL, ne intra G, non intra F, nil intra P²

- 156 omnia curiose ille participet, omnia visitet, omnia intellegat,
in ipsis penitissimis mentibus vice conscientiae deversetur.
hic, quem dico, privus custos, singularis praefectus, dome-
sticus speculator, proprius curator, intimus cognitor, adsi-
duus observator, individuus arbiter, inseparabilis testis, ma-
lorum improbator, bonorum probator, si rite animadvertatur,
sedulo cognoscatur, religiose colatur, ita ut a Socrate
iustitia et innocentia cultus est, in rebus incertis prospector,
dubiis praemonitor, periculosis tutator, egenis opitulator,
qui tibi queat tum insomniis, tum signis, tum etiam fortasse
coram, cum usus postulat, mala averruncare, bona prospere-
rare, humilia sublimare, nutantia fulcire, obscura clarare,
secunda regere, adversa corrigere.
- XVII Igitur mirum si Socrates, vir adprime perfectus et Apolli-
nis quoque testimonio sapiens, hunc deum suum cognovit et
coluit, ac propterea eius custos – prope dicam Lar contuber-
nio familiaris – cuncta et arcenda arcuit, praecavenda prae-
cavit et praemonenda praemonuit, sicubi tamen interfectis

7–8 cf. Xenoph., *Mem.* IV 3, 15 14 sqq. cf. Max. Tyr., *Diss.* 8, 1; 8, 8

1 visitet s.v. B² *Gold. Tho. Beau.* : viset MVGFONPL, visat ARP², viset et in ras. B², visa U 2 diversetur AGRO 3 privus *Tho. Beau.* : prorsus *codd.*, tuetur *Armini, Eranos* 1928, 335 10 insomniis *Tho. Beau.* : somniis CH *Ald.*, insomnis *cett. codd.* 11 averruncare *Pithoeus apud Colvium* : autruncare BAGFRP, aut truncare MVNLU, attruncare O 16 Lar *Merc.* : par *codd.* 17 et arcenda *Tho. Beau.* : et argenda B, quae arcenda sunt B² *cett. codd.* arguit NPLO praecavenda *Tho. secutus correxi* : (et) praecavenda *Tho.*, quae cavenda *codd.* (quae cavenda sunt FR) 18 interfectis : intersectis G *Rom.*, imperfectis *Wow.*, interceptis *Casaub.*, interseptis *Oud.*; *lectionem librorum tuetur Tho. collato Met. XI, 24*

- sapientiae officiis non consilio sed praesagio indigebat, ut
158 ubi dubitatione clauderet, ibi divinatione consisteret? multa
sunt enim, multa, de quibus etiam sapientes viri ad hariolos
et oracula cursitent. an non apud Homerum, ut (in) quo-
dam ingenti speculo, clarius cernis haec duo distributa, seor-
sus divinationis, seorsus sapientiae officia? nam cum duo
columina totius exercitus dissident, Agamemnon regno pol-
lens et Achilles bello potens, desideraturque vir facundia
laudatus et peritia memoratus, qui Atridae superbiam, sed et
Pelidae ferociam compescat atque eos auctoritate advertat,
exemplis moneat, oratione permulceat, quis igitur tali in
tempore me(dius) ad dicendum exortus est? nempe Pylius
orator, eloquio comis, experimentis catus, senecta venerabi-
lis, cui omnes sciebant corpus annis hebere, animum pru-
dentia vigere, verba dulcedine adfluere. itidem cum rebus
159 creperis et adflictis speculatores deligendi sunt, qui nocte

7 cf. *Hom., Il.* I 245 sqq. 15 cf. *Hom., Il.* X 218 sqq.

1–2 ut ubi : ut ibi FRPLU 2 clauderet BFNPLU : claudicaret B²MVAGROP² ibi divinatione : ubi divinatione FRP 3 multa *om.* VGFRU, inulta B, et talia B² de *om.* BMV, in B² 4 an H *Iunt. Tho.* : at *cett. codd.* in *add. Rom.* quodam FUC : quadam *cett. codd.* (quedam AGP²) 5 clarius : claritus B *Tho.* (*corr.* B²) 8 desideraturque : desideratoque A, desideratumque O, desideratur G 9 sed et : sedet P² *Flor. Tho. Beau.* 11 quis B²MVAGO : quid BFRNPLU 12 me(dius) *corr. Tho.* : me *om.* AGO *Rom., secl. Baeb., Rh. Mus.* 1912, 118, *Vliet, Mnem.* 1888, 161 exortus Pb *Wow.* : exoratus G, exhortatus *cett. codd.* Pylius *Rom.* : philius B²V²O, phielius BMVF, phylus G, pilius A, phielidus NPLU, phielictus R 14 hebere B²MAGFR NU : habere BVOPL 16 creperis A *Rom.* : crepereis BM GFNPLU, ereperis R, corporeis VO speculatores *Par.* 6369 *apud Beau., Urs. apud Stew.* : spiculatores R, spectatores *cett. codd.*

intempesta castra hostium penetrent, nonne Ulixes cum
 Diomede deliguntur veluti consilium et auxilium, mens et
 manus, animus et gladius? enimvero cum ad Aulidem desidi-
 bus et obsessis ac taedio abnuentibus difficultas belli et fa-
 cultas itineris et tranquillitas maris et clementia ventorum
 160 per fibrarum notas et alitum vias et serpentium escas explo- 5
 randa est, tacent nempe mutuo duo illa sapientiae Graiae
 summa cacumina, Ithacensis et Pylius: Calchas autem longe
 161 praestabilis hariolari simul alites et altaria et arborem con- 10
 templatus est, ac(tu)tum sua divinatione et tempestates fle-
 xit et classem deduxit, decennium praedixit. non secus et in
 Troiano exercitu cum divinatione res indigent, tacet ille sa-
 piens senatus nec audet aliquid pronuntiare vel Hicetaon vel
 162 Lampo vel Clytius, sed omnes silentio auscultant aut ingrata 15
 auguria Heleni aut incredita vaticinia Cassandrae. ad eun-
 dem modum Socrates quoque, sicubi locorum aliena sapien-
 tia officii consultatio ingruerat, ibi vi daemonis praesa-
 g[i]a regebat(ur). verum eius monitis sedulo oboediebat eo-

3 cf. Hom., *Il.* II 303 sqq. 13 cf. Hom., *Il.* III 147

2 consilium: consimilium NPLU 3 ad Aulidem *Buckley Tho.*: ab aulide *codd. Beau.* (ab *tantum* R), in Aulide *Rom.*, ab *secl. Merc. Flor.* desidibus AO: desedibus *cett. codd.* 6-7 exploranda est *Kiessling apud Tho.*: exploranda AO, explorande *cett. codd.* 7 Graiae: gratiae ONPLU 9 arioli NPLU arborem RO *Merc.*: arbores GP², arborum BMVAFNPLU 10 ac(tu)tum *Rom.*, ictum B² 11 et decennium GFH *Rom. Tho. Beau.* 13 Hicetaon *Merc.*: hic etiam *codd.* 14 Lampo *Pius apud Colvium*: iambo *vel* iampo *codd.* Clytius *Pius apud Colvium*: clytias *vel* clicias *codd.* 15 Heleni GPb *Colv.*: hebeni U, helene *cett. codd.* 16 Socrates RPbH: socrati GF, socratis *cett. codd.* aliena *Casaub.*: aliene *codd.* 17-18 praesag[i]a regebat(ur) *Elmen. Tho.*: praesagiari(i)egebat *Wiman, Textkritiska Studier till Apuleius, Göteborg 1927, 80-83 Beau.*; verum *addubians*, praesagaci egebat *con. item Beau.*

XIX que erat deo suo longe acceptior. quod autem incepta Socra-
 ti(s) quaequam daemon ille ferme prohibitum ibat, numquam
 163 adhortatum, quodam modo ratio praedicta est. enim Socra-
 tes, utpote vir adprime perfectus, ex sese ad omnia congru- 5
 entia sibi officia promptus, nullo adhortatore umquam indi-
 gebat, at vero prohibitore nonnumquam, si quibus forte co-
 natibus eius periculum suberat, ut monitus praecaveret,
 omitteret coepta impraesentiarum, quae tutius vel postea
 capesseret vel alia via adoraretur.
 In huiusmodi rebus vocem quampiam divinitus exor- 10
 tam dicebat audire – ita enim apud Platonem –, ne quisquam
 arbitretur omina eum vulgo loquentium captitasse. quippe
 164 etiam semotis arbitris uno cum Phaetro extra pomerium
 sub quodam arboris opaco umbraculo signum illud adnun-
 tium sensit, ne prius transcenderet Ilissi amnis modicum flu- 15
 entum, quam increpitu indignatum Amorem recinendo pla-
 casset; cum praeterea, si omina observitaret, aliquando eo-

11 cf. Plat., *Phaedr.* 229 a; 242 bc; 243 b

1 deo RPb *Stew.*: de *cett. codd.*, daemone B² *mg.* Socrati(s)
Flor. 2 quaequam: quisquam MV daemon GPbRCB²:
 demonum *cett. codd.* 3 adhortatum BMVF: *om. AGRON*
 PLU quodam modo MVAGFU: quod ad modo BNPL (*corr.*
 B²P²), quo ad monendum R, quod ad monendum O enim: enim
 vero B²AGO 8 omitteret: omittere FNPLU tutius: tocuis
 BMV postea: potius BMV 9 adoraretur BNPLU: adoriretur
 MVAGFRO 10 rebus H: rebus dicit B²N, rebus dixit *cett.*
codd. (dixit *secluserant Gold. Tho. Beau.*) 11 dicebat B²V²H
Rom.: discebit R, discebat BV *cett. codd.* (*om. O*) se audire
 B²H 12 omina *Casaub.*: omnia *codd.* 13 uno BMVAG: una
 A²FRONPLU 14 adnuntium: ac nuntium B², annuntium
 R 15 Ilissi *Casaub.*: illius *codd.* amnis: animi MV fluen-
 tum B²F: fluentis O, fluenti B *cett. codd.* 16 increpitu indigna-
 tum Amorem recinendo *Casaub.*: increpitu inclinatum amore
 retinendum *codd.* (incipitum B) placasset FCHO: placasse
cett. codd. 17 omina *Wow.*: omnia *codd.*

rum nonnulla etiam hortamenta haberet, ut videmus plerisque usu evenire, qui nimia ominum superstitione non suo corde sed alterius verbo reguntur ac per angiporta reptantes
 165 consilia ex alienis vocibus colligunt et, ut ita dixerim, non
 XX animo sed auribus cogitant. verum enimvero, ut ista sunt, 5
 certe quid(em) ominum harioli vocem audiunt saepenumero auribus suis usurpatam, de qua nihil cunctentur [de qua sciunt] ex ore humano profectam. at enim Socrates non vocem sibi sed 'vocem quampiam' dixit oblatam, quo additamento profecto intellegas non usitatam vocem nec humanam significari. quae si foret, frustra 'quaepiam', quin potius aut 'vox' aut certe 'cuiuspiam vox' diceretur, ut ait illa Terentiana meretrix:

audire vocem visa sum modo militis.

166 qui vero vocem (quampiam) dicat audisse, aut nescit, unde 15
 ea exorta sit, aut in ipsa aliquid addubitat, aut eam quiddam insolitum et arcanum demonstrat habuisse, ita ut Socrates eam, quam sibi divinitus editam tempestive accid(ere dic)ebat. quod equidem arbitror non modo auribus eum verum

4 cf. Lucret. V 1133–1134 13 Ter., Eun. 454

1 haberet ut Rom. : haberet et B² (ut vid.) C, habere et cett. codd. 5 ut (ut) Stew. Tho., qui tamen ut defendit collata Apol. 43 (ut tuetur Beau.) 6 quid(em) Wilamowitz apud Tho. ominum Lütj. : omnium codd. 7 de qua Scal. : de quo codd. 7–8 de qua sciunt secl. Tho. Beau. 9 vocem B² Rom. : dulcem AO, duce U, ducem B cett. codd. quo additamento B²MVAG : quo addimento FP, quo abdimto RONP²LU 15 (quampiam) add. Rom. 16 ea BMVAGF : om. RONPLU aut eam : ut eam MV, aut etiam G 17 et arcanum om. NPLU 18 sibi H Wow. : sibi ait R, sibi ac cett. codd. accid(ere dic)ebat con. Tho., unde Beau. : accedebat VRO, accidebat cett. codd., alii alia

etiam oculis signa daemonis sui usurpasse. nam frequentius non vocem sed signum divinum sibi oblatum prae se ferebat. id signum potest et ipsius daemonis species fuisse, quam solus Socrates cerneret, ita ut Homericus Achilles Miner-
 5 vam. credo plerosque vestrum hoc, quod commodum dixi, cunctantius credere et impendio mirari formam daemonis Socrati visitatam. at enim [secundum] Pythagoricos mirari
 167 oppido solitos, si quis se negaret umquam vidisse daem-
 nem, satis, ut reor, idoneus auctor est Aristoteles. quod si
 10 cuivis potest evenire facultas contemplandi divinam effigiem, cur non adprime potuerit Socrati obtingere, quem cuivis amplissimo numini sapientiae dignitas coaequarat? nihil est enim deo similis et gratius quam vir animo perfecte bonus, qui hominibus ceteris antecellit, quam ipse a diis immortalibus distat.
 15
 XXI Quin potius nos quoque Socratis exemplo et commemoratione erigimur ac nos secundo studio philosophiae pari(s) similitudinum numinum [c]aventes permittimus? de quo quidem

4 cf. Plut., De gen. Socr. 580 C 7–9 cf. Arist., fragm. 193 Rose

2 non B²RH Rom. : non prae B cett. codd. sibi divinum AG prae se ferebat : praeferebat MV, corr. M² 5 commodum Novak apud Tho. : commodo BMVGFRNPL, modo B²AUO 7 visitatam : usitatam AGFP secundum secl. Rose, addub. Tho., contra con. Rohde, JLZ 1876, 781; secundum secl. et contra post Pythagoricos add. Beau. 8 solitos opido AG 10 cuivis B²M²AGFROP² : cuius BMVNPLU 12 numini : numine VA 12–13 est enim : enim est VR 14 antecellit recte tuetur, 'magis' subaudiens, Tho. 16 socratis ex socratu B²V² 17 secundo : secundum RONPLU pari(s) corr. Flor. 18 similitudinum : similitudini con. Beau. [c]aventes corr. Vulc., cupientes N², desp. Tho.

168 nescio qua ratione derapimur. et nihil aeque miror quam,
cum omnes et cupiant optime vivere et sciant non alia re
quam animo vivi nec fieri posse quin, ut optime vivas, ani-
mus colendus sit, tamen animum suum non colant. at si quis
velit acriter cernere, oculi curandi sunt, quibus cernitur; si
velis perniciousiter currere, pedes curandi sunt, quibus curritur;
itidem si pugillare valde velis, brachia vegetanda sunt, qui-
bus pugillatur. similiter in omnibus ceteris membris sua cui-
que cura pro studio est. quod cum omnes facile perspiciant,
nequeo satis mecum reputare et proinde, ut res est, admirari,
cur non etiam animum suum ratione excolant. quae quidam
ratio vivendi omnibus aeque necessaria est, non ratio pin-
gendi nec ratio psallendi, quas quivis bonus vir sine ulla
animi vituperatione, sine turpitudine, sine rubore contemp-
serit. nescio ut Ismenias tibiis canere, sed non pudet me
tubicinem non esse; nescio ut Apelles coloribus pingere, sed
non pudet me non esse significem; itidem in ceteris artibus,
XXII ne omnis persequar, licet tibi nescire, nec pudeat. enimvero

1 nihil aeque miror — p. 38, 18 nec accessit Iohann. Sarisb.,
Polycraticus VI 28 2 sqq. cf. Sen., *vit. beat.* 1, 1 4 sqq. cf. Sen.,
epist. 80, 2

1 derapimur *con. Baeh., Rh. Mus.* 1912, 117 : dei (dehinc V)
rapimur *codd.*, detrahimur *con. Tho., unde Beau.* quam
(quod) *con. Novák, W. St.* 1911, 106, quam (cur) *con. Helm,*
BPW 1909, 842 3 ut AGP² : *om. cett. codd.*, si *add. B²* (optime
ut vivas O) 7 itidem M²PbF *Ioh.* : id idem G, et inde R, ut idem
M *cett. codd.* 14 rubore *corr. Lütj., Helm, BPW* 1909, 842
Beau. : labore *codd. Ioh., lab[or]e Rom. Tho.* 15 ismenias FPL :
hismenias NUO, ismenia R, smenias BM, sibimenias AG *Ioh.*, si
metuas V 17 significem *Vulc.* : significum BMVFROAGNP²
Ioh., significatum PLU itidem *Merc.* : et idem *codd. Ioh.* 18
ne B²MARO : nisi V, ni BFNPLU, si G *Ioh.* pudeat BFRON
PLU : pudet MVAG *Ioh.*

dic, sodes: 'nescio bene vivere, ut Socrates, ut Plato, ut Py-
thagoras vixerunt, nec pudet me nescire bene vivere'. num-
quam hoc dicere audebis. sed cum primis mirandum est
quod ea, quae minime videri volunt nescire, discere tamen
neglegunt et eiusdem artis disciplinam simul et ignorantiam
detrectant. igitur cotidiana eorum aera dispungas: invenias
in rationibus multa prodige profusa et in semet nihil, in sui
dico daemonis cultum, qui cultus non aliud quam philoso-
phiae sacramentum est. plane quidem villas opipare extru-
unt et domos ditissime exornant et familias numerosissime
comparant. sed in istis omnibus tanta adfluentia rerum nihil
est praeterquam ipse dominus pudendum: nec iniuria. cu-
mulata enim habent, quae sedulo percolunt, ipsi autem hor-
ridi, indocti incultique circumeunt. igitur illa spectes, in
quae patrimonia sua profuderunt: amoenissima et extractis-
sima et ornatissima deprehendas, villas aemulas urbium
conditas, domus vice templorum exornatas, familias nume-
rosissimas et calamistratas, opiparam supellectilem, omnia
adfluentia, omnia opulentia, omnia ornata praeter ipsum
dominum, qui solus Tantali vice in suis divitiis inops, egens,
pauper non quidem fluentum illud fugitivum captat et fallacis
undae sitit, sed verae beatitudinis, id est secundae vitae et

14 cf. Sall., *Cat.* 2, 8 16 cf. Sall., *Cat.* 12, 3 20 cf. Hor.,
serm. I 1, 61 sqq.

3 cum primis : in primis B² *Ioh.* 6 invenias : invenies B²FR, et
invenies *Ioh.* 13 horridi : sordidi *Ioh.* 14 illa spectes *Merc.* :
illa species B, illas species B² *cett. codd. Ioh.* 14–15 in quae : in
qua G, in quam V, in quas B² *Ioh.* 19 opulentia BMVARO
Ioh. : opulenta B²F, opitulentia G, opitulancia NPLU 20 solus
om. FR 21 fluentum illud *Novák, W. St.* 1911, 106, *Baeh., Rh.*
Mus. 1912, 117 *Beau.* : fluentem illum *codd. Ioh., Helm, BPW*
1909, 842 *Chodaczek, Eos* 1929, 297–298, fructum illum *Von*
Lennepe apud Tho., desp. Tho. 22 sitit *Merc. Beau.* : sitim *codd.,*
post sitim lacunam ind. Tho.

prudentiae fortunatissimae, esurit et sitit. quippe non intel-
 XXIII legit aequae divites spectari solere, ut equos mercamur. neque
 enim in emendis equis phaleras consideramus et baltei poli-
 mina inspicimus et ornatissimae cervicis divitias contempla-
 173 mur, si ex auro et argento et gemmis monilia variegata de- 5
 pendent, si plena artis ornamenta capiti et collo circumia-
 cent, si frena caelata, si ephippia fucata, cingula aurata sunt,
 sed istis omnibus exuviis amolitis equum ipsum nudum et
 solum corpus eius et animum contemulamur, ut sit et ad
 speciem honestus et ad cursuram vegetus et ad vecturam 10
 validus: iam primum in corpore si sit

argutum caput, brevis alvus obesaque terga
 luxuriatque toris animosum pectus honesti;

174 praeterea si duplex agitur per lumbos spina: volo enim non 15
 modo perneciter verum etiam molliter pervehat. similiter igitur
 et in hominibus contemplandis noli illa aliena aestimare,
 sed ipsum hominem penitus considera, ipsum ut meum So-
 cratem pauperem specta. aliena autem voco, quae parentes
 pepererunt et quae fortuna largita est. quorum nihil laudi-
 bus Socratis mei admisceo, nullam generositatem, nullam 20
 prosapiam, nullos longos natales, nullas invidiosas divitias.

2 aequae divites – 11 validus Vincent. Bellov., *Spec. doctr.* V 22;
Spec. hist. IV 7 3 cf. Sen., *ep.* 80, 9 5–6 cf. Verg., *Aen.* VII
 278 12 Verg., *Georg.* III 80–81

2 spectari: spectare MV solere: debere Beau. equos
 (quos) e Vincentio Lütj. Tho. 5 variegata Brant.: varie gaza
 vel variae gazae codd. dependent B²FRAO: dependet BM
 VA²GNPL, dispendet U 6 capiti Pa Rom.: capite cett. codd.
 7 ephippia M²: eppippia vel epippia vel similia M cett. codd.
 cingula AR²: singula BMVGRONPLU, si singula F Ioh., si
 cingula Flor. Tho. Beau. 8 exuviis: exubiis NPL 9 sit et B: sit
 cett. codd. Ioh. 16 aestimare UOCH Ioh.: extimare B, exi-
 stimare B² cett. codd. 18 specta: expecta BMA Ioh., expecto V

haec enim cuncta, ut dico, aliena sunt. sat[e] Porthaonio
 175 gloria(e) est, qui talis fuit, ut eius nepotem non puderet.
 igitur omnia similiter aliena numeres licebit. 'generosus est':
 parentes laudas. 'dives est': non credo fortunae. (nec) ma-
 gis ista adnumero: 'validus est': aegritudine fatigabitur. 5
 'pernix est': (st)abit in senectute. 'formonsus est': expecta
 paulisper et non erit. 'at enim bonis artibus doctus et adpri-
 me est eruditus et, quantum licet homini, sapiens et boni
 consultus': tandem aliquando ipsum virum laudas. hoc enim
 nec a patre hereditarium est nec (a) casu pendulum nec a 10
 suffragio anniculum nec a corpore caducum nec ab aetate
 mutabile. haec omnia meus Socrates habuit et ideo cetera
 XXIV habere contempsit. Quin igitur et tu ad studium sapientiae
 176 (er)i[n]geris vel properas saltem, ut nihil alienum in laudi-
 bus tuis audias, sed ut, qui te volet nobilitare, aequae laudet 15
 ut Accius Ulixen laudavit in Philocteta suo in eius tragoediae
 principio:

1–2 sat[e] ... gloria(e) Baeh., *Rh. Mus.* 1912, 119 Beau., *desp.*
 Tho. Porthaonio Beau., *quod dubitanter recepimus*: sate (sat
 est O) prothaonio codd., sate e Porthaone Ribbeck, *Rh. Mus.* 1878,
 434, qui in his lineis trochaicos octonarios conspiciere sibi videba-
 tur, sato Prothaonio Ioh. 4 (nec) add. Rom.: an: magis ista
 adnumero? 5 adnumero B³ Scal.: denumero vel dinumero B cett.
 codd. 6 (st)abit corr. Tho.: est, (ex)stabit con. Chodaczek,
Eos 1929, 297, *interrogationis signum post in senectute repo-
 nens in senectute B: in senectutem B² cett. codd. Ioh.* 7 pa-
 rumper LU 10 (a) add. Koziol, *Zeitsch. Österr. Gymn.* 1877,
 748 12–13 haec omnia – contempsit om. GP 14 erigeris corr.
 Rohde, *JLZ* 1876, 781: ingeris codd. Ioh., accingeris Lütj. Tho.
 Beau., te ingeris Vulc. Barra (et tu qui ... te ingeris R)
 saltem Ioh. Tho. Beau.: altum codd. 16 actius MVAOL
 philocteta F Ioh.: filotecta vel philotecta cett. codd.

177 inclite, parva prodite patria,
nomine celebri claroque potens
pectore, Achivis classibus auctor,
gravis Dardaniis gentibus ultor,
Laertiade. 5

novissime patrem memorat. ceterum omnes laudes eius viri
audisti. nihil inde nec Laertes sibi nec Anticlia nec Arcisius
vindicat: [nec] tota, ut vides, laudis huius propria Ulixi pos-
sessio est. nec aliud te in eodem Ulixie Homerus docet, qui
semper ei comitem voluit esse prudentiam, quam poetico 10
178 ritu Minervam nuncupavit. igitur hac eadem comite omnia
horrenda subiit, omnia adversa superavit. quippe ea adiutri-
ce Cyclopi specus introiit, sed egressus est; Solis boves vi-
dit, sed abstinuit; ad inferos demeavit et ascendit; eadem
sapientia comite Scyllam praeternavigavit nec ereptus est; 15
Charybdi consaeptus est nec retentus est; Circae poculum
bibit nec mutatus est; ad Lotophagos accessit nec remansit;
Sirenas audiit nec accessit.

1 Accii, *Trag. Rom. Fragm.* 520 sqq. Ribb.²

1 prodite A : praedite *cett. codd.* (om. F) *Ioh.* 4 Dardaniis
Ioh. : dardanis *codd.* 5 laertiade B : laerciade V²ROU²P², lerciade
MVAGFNPLU 7 laertes : lertes GNU (*corr.* U²), lerses L
Arcisius *vel* acrisius *Ioh.* : arcissius *codd.* (archisius R), Arcisius
Stew. 8 nec BMV : haec V²AFRO *Ioh.*, hec nec GNPLU, *secl.*
Lütj. Tho. Beau. 11 comite BMVF : comitante *cett. codd.*
Ioh. 15 arreptus ex ereptus B², arreptus *Ioh.* APULEI PLA-
TONICI PHILOSOPHI MADAURENSIS DE DEO SOCRATIS LI-
BER EXPLICIT B MV (om. LIBER MV), Explicit de deo Socratis
A, *subscriptionem omittunt cett. codd.*

ASCLEPIUS

[Asclepius: Asclepius iste pro sole mihi est.]

1 'Deus, deus te nobis, o Asclepi, ut divino sermoni interes-
ses, adduxit, eoque tali, qui merito omnium antea a nobis
factorum vel nobis divino numine inspiratorum videatur es-
se religiosa pietate diviniior. quem si intellegens videris, eris
omnium bonorum tota mente plenissimus, si tamen multa 5
sunt bona et non unum, in quo sunt omnia. alterum enim
alterius consentaneum esse dinoscitur, omnia unius esse aut
unum esse omnia; ita enim sibi est utrumque conexum, ut
separari alterum ab utro non possit. sed de futuro sermone
hoc diligenti intentione cognosces. tu vero, o Asclepi, proce- 10
de paululum Tatque, nobis qui intersit, evoca.'

INCIPIT ERMU TRISMEGISTON (vel TRISMECISTON)
DEHLERA AD ASCLEPIUM (ASCLIPUM B) ALLOCUTA FELI-
CITER BMVGNLT, Incipit liber hermetis mercurii trimegistri ad
asclepium de divinitate et inscribitur hermu trimegiston R; *nullam*
inscriptionem praebent FPU *post* FELICITER *add.* ERMU TRIS-
MEGISTON V βίβλος ἱερὰ ex DEHLERA *corr. con.* Rohde,
Rh. Mus. 1882, 146, 2; *cf. etiam* Mahé, *Hermès en Haute-Egypte*,
Quebec 1982, 48 *asclepius bis praebent* BMGFNPTU, *semel*
VRL; *totum secl. Tho.* *post* mihi est *dist.* T *Tho.*, *post prius*
deus (v. 1) *cett. codd.* 2 eoque : eique R *Rom. Nock* 7 digno-
scitur LU unius : unum *con.* Reitzenstein, *ARW* 1904, 405 9
ab utro BM, *tuetur Tho.* *Lachmanni adnotationes ad Lucr.* V, 839
commemorans : ab utroque *cett. codd.* de futuro : futuro
LTU 11 Tatque B *coniecerat Bernays, Gesamm. Abhandl. I,*
Berlin 1885, 328 : *atque cett. codd.*